

ΙΕΡΕΩΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΥΧΗ ΚΑΙ ΜΕΛΟΣ
ΣΤΗ ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΣΥΜΕΩΝ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΕΤΡΑΣ & ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ

Ἀγαπητέ μου π. Ἀπόστολε,

Μέ πολλή χαρά καί ἐνδιαφέρον ἔλαβα το πόνημά σας «ΕΥΧΗ ΚΑΙ ΜΕΛΟΣ ΣΤΗ ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟ ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ». Θέλω νά σας συγχαρῶ γιά αὐτή σας τήν ἐργασία πού ἀσχολεῖται με τον εὐχολογικό καί ὑμνητικό λόγο τῆς Ἐκκλησίας μας, μέ γνώμονα τήν διδασκαλία ἑνός ἁγίου Πατρός τῆς Ἐκκλησίας μας, τοῦ ἁγίου Συμεών Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης.

Ἡ ὀρθόδοξη Λατρεία εἶναι ζωντανή καί ἐπίκαιρη γιά κάθε ἐποχή, πολύ δέ περισσότερο γιά τήν δική μας ὅπου ὁ σύγχρονος τρόπος ζωῆς καί οἱ καθημερινές βιωτικές μέριμνες, τείνουν νά καταστήσουν τήν μετοχή στήν Λατρεία τοῦ Θεοῦ ἕνα τυπικό καθήκον.

Ἡ συμμετοχή στήν θεία Λατρεία ἐκφράζει τήν ἀγάπη μας στόν Θεό, φανερώνει τόν βαθμό τῆς πίστεώς μας. Ἡ θεία Λατρεία καλλιεργεῖ τό ὀρθόδοξο ἦθος καί τό ἐκκλησιαστικό φρόνημα.

Ἔχουμε ὅλοι χρέος νά ἀναζωπυρώνουμε τό χάρισμα τοῦ εὐλογημένου λαοῦ μας ὥστε νά συμμετέχει στήν θεία Λατρεία, νά γίνεται Σῶμα Χριστοῦ καί νά ἐκκλησιάζει τήν ζωή καί τά προβλήματα του. Λυποῦμαι πολύ γιατί ἔχουν ἀποϊεροποιηθεῖ καί ἐκκοσμικευθεῖ σήμερα, ὅλα τά τελούμενα στόν Ναό, τά Μυστήρια καί οἱ ἁγιαστικές ἀκολουθίες.

Μόνο μέ τήν ζωντανή, ἐνεργό συμμετοχή μας στήν θεία Λατρεία, στά Ἅγια Μυστήρια ὑπερβαίνουμε τίς ποικίλες κρίσεις μας, ἐνεργοποιοῦμε τά χαρίσματά μας καί γινόμαστε Πρόσωπα, ὀδηγούμενοι στήν κατά χάρη θέωση, στήν ἀδελφική ἐπικοινωνία, ὅπου τά πάντα καί ἐν πᾶσι Χριστός.

Ἐλπίζω ὅτι τό σύγγραμμα αὐτό θα συμβάλει στήν ἀνάδειξη καί τήν βαθύτερη κατανόηση τοῦ λειτουργικοῦ λόγου τῆς Ἐκκλησίας καί, δι' αὐτῆς, στήν οὐσιαστικότερη καί πιό ἐνσυνείδητη συμμετοχή στήν λειτουργική ζωή.

Εὐχομαι ὁ Ἅγιος Θεός νά σᾶς εὐλογεῖ καί νά προστατεύει τήν προσφιλή οἰκογένειά σας.

Μετ' ἐνδέρμων εὐχῶν
† Ο ΠΕΤΡΑΣ & ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Ἔργο τῶν μοναχῶν εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ, ἐξ οὗ καὶ ὁ χαρακτηριζομένης τῆς μοναστικῆς πολιτείας ὡς ἀγγελικῆς, ἀφοῦ οἱ μοναχοὶ μιμοῦνται τὸ ἔργο τῶν οὐρανίων ταγμάτων. Ἡ λατρεία εἶναι ἡ ζωὴ τους, γι' αὐτὸ καὶ τὰ τυπικὰ τηροῦνται μὲ προσοχὴ καὶ εὐλάβεια, γι' αὐτὸ καὶ στὸν χῶρο τῆς λατρείας ἐφαρμόζεται κατεξοχὴν τὸ παράγγελμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου, "πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω".

Σήμερα πολλὰ πράγματα μπερδεύονται, καὶ ἡ ἀνθρώπινη ὀλιγωρία, νωδρότητα καὶ αὐθαιρεσία ἐπιχειροῦν νὰ ρίξουν οὐσιώδη στοιχεῖα στὴν λήθη καὶ στὴν ἀφάνεια. Εἶναι λοιπὸν ἀναμενόμενη ἡ χαρὰ καὶ εὐαρέστηση ποὺ γεννᾶται στοὺς μοναχοὺς κάθε φορὰ ποὺ ἐκπονεῖται καὶ δημοσιεύεται μιὰ σοβαρὴ καὶ ὑπεύθυνη ἔρευνα γιὰ τὴν θεία λατρεία, φωτίζοντας τόσο τὴν ἱστορικὴ πορεία της ὅσο καὶ ἀναδεικνύοντας τὶς θεολογικὲς πτυχές της. Ἰδιαίτερη μάλιστα εἶναι ἡ χαρὰ, ὅταν ἡ μελέτη αὐτὴ δὲν εἶναι παραγωγὴ ψυχρῆ ἀκαδημαϊκοῦ γραφείου, οὔτε ὑπηρετεῖ μιὰ προσωπικὴ καριέρα, ἀλλὰ εἶναι καρπὸς πνευματικῆς ζωῆς, μέριμνας καὶ εὐγενοῦς ἀνησυχίας, καρπὸς ψυχῆς ποὺ ζεῖ καὶ ἀναπτύσσεται μέσα στὸν ζωτικὸ καὶ φωτοφόρο χῶρο τῆς λατρείας καὶ προσευχῆς.

Εὐχόμεθα τὸ ἀνὰ χεῖρας πόνημα νὰ βρεῖ τὸν δρόμο του πρὸς τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ νὰ οἰκοδομήσει ὅλους μας. Τὸ ἀξίζει.

Ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κουτλουμουσίου
Ἀρχιμανδρίτης Χριστόδουλος

ΠΡΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΟΣ

Όταν ενώπιον τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς, στή Θεολογική Σχολή τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὁ πολυαγαπητός μου π. Ἀπόστολος ὑποστήριξε τὴ Μεταπτυχιακὴ του Διπλωματικὴ Ἔργασία, ὡς δάσκαλός του στά προπτυχιακὰ καὶ ὡς σύμβουλός του στή μεταπτυχιακὴ του σπουδῆ, εἶχα πεῖ τὰ ἑξῆς: «Ἀπλὰ καὶ ταπεινὰ αἰσθάνομαι δικαιωμένος ποὺ ἐπέλεξα, γιὰ τὸν π. Ἀπόστολο, τὸ ἀπαιτητικὸ αὐτὸ θέμα. Μὲ καλὴ μελέτη τῆς βιβλιογραφίας καὶ τῶν πηγῶν, μὲ συνθετικὴ ἰκανότητα καὶ ἐρευνητικὴ ἐπιτηδειότητα πραγματεύθηκε στιβαρὰ τὸ θέμα τῆς ἐργασίας του καὶ τὸ ἔφερε εἰς πέρας μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο».

Σήμερα εὐρίσκομαι στὴν πολὺ εὐχάριστη θέση νὰ προλογίσω τὴν τύποις ἔκδοση τῆς ἄριστης ἐκείνης ἐργασίας, μὲ τὸν τίτλο «Εὐχή καὶ Μέλος στή θεία λατρεία, κατὰ τὸν ἅγιο Συμεὼν Θεσσαλονίκης». Ἦδη ἐπάλληλες ἐργασίες μεταπτυχιακῶν μας φοιτητῶν, στὴν εἰδίκευση τῆς Λειτουργικῆς, ἀρχίζουν νὰ ἀναδιφοῦν τὸν καθαρότατο βυθὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ μεγίστου λατρειολόγου τῆς ὑστέρας Βυζαντινῆς περιόδου, τοῦ ἁγίου Συμεὼν Θεσσαλονίκης. Ἐκεῖ λαμπερὰ καὶ πολύτιμα μαργαριτάρια ἀνακαλύπτονται καὶ πλουτίζουν ἀπρόσμενα τὶς γνώσεις μας γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴ θεολογία τῆς ἀνυπερβλήτου κάλλους θείας λατρείας τῆς κατὰ Ἀνατολὰς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ λειτουργικὴ βίωση τῶν Ὁρθοδόξων ἀπαιτεῖ ἰσορροπία τὴ συμμετοχὴ σύνολης τῆς ὑπαρξης τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματός του, τοῦ νοῦς καὶ τῶν αἰσθήσεών του. Τὸν σκοπὸ αὐτὸ ὑπηρετήσαν καὶ ὑπηρετοῦν ταπεινὰ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων οἱ λειτουργικὲς τέχνες (ναοδομία, ζωγραφικὴ, ποίηση, μουσικὴ, ἢ εὐχή, ὁ ὕμνος καὶ τὸ μέλος).

Ὁ εὐχαιτικὸς λόγος τῶν τελουμένων, ἢ ποίηση τῶν ἀδομένων καὶ ἢ μελουργικὴ ἐπένδυση τῶν ὕμνογραφημάτων συντέθηκαν ἀρμονικὰ στὸ μνημειῶδες καὶ ἀνυπέβλητο «ἄγαλμα» τῆς ὀρθοδόξου λειτουργικῆς παραδόσεως καὶ ἀποτέλεσαν τὰ κατ' ἐξοχὴν ἐκφραστικὰ μέσα τῆς λατρεύουσας ψυχῆς τῶν πιστῶν, διακονώντας διαχρονικὰ τὴν κοινὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ψαλλόμενὴ προσευχὴ τῆς.

Σκοπὸς τοῦ στιβαροῦ θεολογικοῦ εὐχαιτικοῦ λόγου, τοῦ ὕμνογραφικοῦ κάλλους καὶ τῆς λατρευτικῆς ὕμνωδίας εἶναι ἡ αἰσθητοποίηση

τῶν εὐλαβῶν βιωμάτων, ὁ φωτισμὸς καὶ ὁ ἁγιασμὸς τῶν αἰσθήσεων, ἡ θεραπεία τῆς ὑπαρξης καὶ ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, ἡ καλλιτεχνία, ἄκρως ἀναγκαία γιὰ τὸν καλλιπισμό καὶ τὴν ὠραιότητα τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ὀρθοδόξου λατρείας, δὲν εἶναι σὲ καμμία περίπτωση ἀνεκτὸ νὰ αὐτονομεῖται κοσμικὰ καὶ αὐθαίρετα στὸν χῶρο τοῦ ναοῦ κατὰ τὴν ὥρα τῶν συνάξεων, προσευχητικῶν ἢ εὐχαριστιακῶν. Ὁ «ποιητῆς» τῶν εὐχῶν ἢ τῶν ὕμνων ἐκφράζει μὲ τὴ χαρισματικὴ τέχνη του τὴν κοινὴ ψυχὴ τῶν πιστῶν, τὸ σύνολο τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ τελετουργός, ὁ ψάλτης καὶ ὁ ὕμνωδὸς εἶναι οἱ ταπεινοὶ καὶ ἐνεπίγνωστοι διάκονοι τῆς «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» λατρείας τοῦ ἁγίου Θεοῦ, ἀληθεῖς νοσηματοδότες τοῦ λόγου, διὰ τῆς ἀπαγγελίας καὶ τοῦ μέλους, τῶν ἀνεπανάληπτων, σὲ ἀξία, κάλλος καὶ θεολογικὸ περιεχόμενον, λειτουργικῶν κειμένων. Ἐν τέλει, συγγραφεῖς εὐχῶν, ὕμνογράφοι καὶ μελωδοὶ δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ κοσμικοὶ λογοτέχνες καὶ τραγουδιστές, ἀλλὰ πάντοτε φιλόανθρωποι ὀδοδεῖκτες τῆς ἐνσυνειδήτου βιωματικῆς μετοχῆς στὴ λογικὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ «ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας».

Ὁ ἅγιος Συμεὼν (τὸν ὁποῖο μὲ σεβασμὸ καὶ ἐπιστημονικὴ ἐπιτηδειότητα προσεγγίζει ὁ π. Ἀπόστολος, καθὼς ὁ ἴδιος καὶ λειτουργὸς εὐλαβῆς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, καὶ γνώστης ἄριστος τῆς ψαλτικῆς τέχνης, εὐχόμενος καὶ ψάλλων ἀδιαλείπτως), πλὴν τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καταστάσεων, ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσει κατὰ τοὺς ταραχώδεις καιροὺς τῆς ἀρχιερατείας του καὶ ποιμαντικὰ καὶ λειτουργικὰ ζητήματα, ποὺ ἀφοροῦσαν τὸν κληρο καὶ τὸν λαὸ τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν τάξη καὶ εὐσχημοσύνη τῶν λατρευτικῶν συνάξεων, τὴν εὐλάβεια πρὸς τὰ θεῖα καὶ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τῶν χριστιανῶν, τὴ στήλίτευση καὶ διόρθωση τῶν κακῶς κειμένων, τὸν πλουτισμὸ τῆς δημόσιας κοινῆς λατρείας καὶ τὴ νοσηματοδότηση τῶν τελουμένων, μὲ συνεχὴ διδασκαλία, μὲ συγγραφὴ εὐχῶν καὶ ποίηση ὕμνων, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν μὲ τὰ σοφὰ του λειτουργικὰ συγγράμματα.

Μέσῳ ὅλων αὐτῶν ἀναζητεῖ τὸν νοῦν τῆς θείας λατρείας στὸ ἐδῶ καὶ τὸ ἐπέκεινα, στὸ καιρικὸ καὶ τὸ αἰώνιο, στὸν «νῦν» καὶ τὸ «ἀεὶ» τῆς ζωῆς καὶ τῆς λειτουργικῆς βίωσης τῶν πιστῶν, στὸν τελεστικὸ ρεαλισμὸ τοῦ παρόντος χρόνου καὶ αἰσθητοῦ χώρου, ἀλλὰ καὶ στὶς συνεχεῖς συμβολικὲς ἀναγωγὲς στὸν νοητὸ χῶρο τῶν ἐπουρανίων καὶ τὸν ἀτελεύτητο χρόνο τῆς αἰωνίου Βασιλείας. Ὁ λειτουργικὸς χῶρος καὶ ὁ

λειτουργικὸς χρόνος πλατύνονται καὶ ἐκτείνονται στὴν ἀπεραντοσύνη τῆς δημιουργίας καὶ στὸ ἀτελεύτητο τῆς αἰωνιότητος. Αὐτὸ ὅμως θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ κατανοηθεῖ καὶ νὰ βιωθεῖ χωρὶς τὴ λειτουργικὴ τυπολογία καὶ χωρὶς τὴ συμβολικὴ καὶ ἀναγωγικὴ γλῶσσα τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ὕμνων τῆς ὀρθοδόξου λειτουργικῆς παραδόσεως.

Τὸ περιεχόμενο καὶ τὴ θεολογία τοῦ εὐχετικοῦ λόγου τῆς λατρείας, ἀλλὰ καὶ τὸ κάλλος τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ μέλους τῆς Ἐκκλησίας, ἀναζητεῖ ἢ παροῦσα ἐργασία τοῦ π. Ἀποστόλου Ραυτοπούλου, μεθοδικὰ καὶ ἐρευνητικά, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λειτουργικῶν συγγραφῶν τοῦ ἁγίου Συμεῶν (εὐχὰς καὶ ὕμνους) καὶ κυρίως τῶν ἐρμηνευτικῶν του ὑπομνημάτων στὰ τελούμενα, τὰ ἀναγινωσκόμενα καὶ τὰ ψαλλόμενα στοὺς ἱεροὺς ναοὺς τῶν ὀρθοδόξων.

Στὸν μὲν συγγραφέα τῆς ἐργασίας, ἢ ὅποια χαίρει τῆς ἀξίας τῆς παρουσίας ἐκδόσεως, εὐχομαι ἀπὸ καρδίας συνέχιση ἀγαπητικῆ τῶν λειτουργικῶν του ἐνασχολήσεων καὶ τῶν ἐρευνητικῶν του καταθέσεων, στοὺς δὲ ἀναγνώστες, τίς πλούσιες μυσταγωγικὰς καταφυγὰς στὸ ἔργο τοῦ ἁγίου Συμεῶν, ἐξ ἐπόψεως θεωρίας καὶ πράξεως, νοήματος καὶ βιωματικῆς προσπαύσεως, ἱστορίας καὶ θεολογίας τῆς χριστιανικῆς καὶ ἰδιαζόντως τῆς ὀρθοδόξου δεῖας λατρείας.

Ἀρχιμ. Νικόδημος Σκρέττας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ εὐχολογικός καί ὁ ὑμνητικός λόγος τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, συνιστοῦν τό λειτουργικό λόγο τῆς Ἐκκλησίας. «Ὁ λειτουργικός λόγος», ὅπως τονίζει ὁ Φώτης Κόντογλου, «εἶναι ὀλότελα διαφορετικός ἀπό τόν μή λειτουργικό. Ὁ λειτουργικός λόγος, μέ τήν ὑμνωδία, πού σμίγει τό λόγο μέ τήν μουσική καί τόν κάνει ψαλμωδία, μέ τίς εὐχές πού διαβάζονται κατανοητικά, μέ τίς ἐκφωνήσεις, ἔχει τέτοιον χαρακτήρα, πού φέρνει τήν κατάνυξη σ' ἐκεῖνον πού τόν ἀκούει, δηλαδή τή θρησκευτική συγκίνηση, καί τόν ἀνεβάζει στό μυστικό κόσμον τῆς μακαριότητος».

Ὁ ἀγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Συμεών ἐπιβεβαιώνει πανηγυρικά τήν παραπάνω ἀλήθεια. Μέ τόν μοναδικό τρόπο πού προσεγγίζει ἐρμηνευτικά τήν θεία λατρεία, ἀνασύρει τόν ἀείφωτο λύχνον τοῦ εὐχολογικοῦ καί τοῦ ὑμνητικοῦ λόγου τῆς Ἐκκλησίας κάτω ἀπό τόν μῦθον τῆς ἄγνοιας, τῆς ἀδιαφορίας, τῆς βιασύνης καί τῆς ὑποτίμησής του, ἀκόμα καί ἀπό ἱερωμένους ἐνίοτε, καί τόν θέτει ἐπί τήν λυχνία τῆς Ἀγιογραφικῆς καί Πατερικῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Ἐτσι, οἱ εἰσπορευόμενοι στά ἄδυτα τῆς θείας λατρείας, βλέπουν τό φῶς, πού δεν εἶναι ἄλλο ἀπό τό Φῶς τοῦ Χριστοῦ πού φαίνει πᾶσι.

Ἀπό τήν θέση αὐτή εὐχαριστῶ ἐκ μέσης καρδίας τόν σύμβουλον καθηγητή μου π. Νικόδημον Σκρέττα, γιά τήν σοφή καθοδήγησή του, τίς διορθώσεις καί τίς πολλές ὑπομονές πού ἔκανε μαζί μου.

Πολλάς χάριτας ὀφείλω καί στόν ἀοίδιμον Μητροπολίτη Πέτρον καί Χερρονήσου κυρό Νεκτάριο. Δέν θά ξεχάσω ποτέ τόσο τήν ἀγάπην μέ τήν ὁποία περιέβαλε ἐμένα καί τήν οἰκογένειά μου, ἀπό τήν πρώτη μέρα τῆς γνωριμίας μας καί μέχρι τέλους, ὅσο καί τό ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον του γιά τήν πορεία αὐτῆς ἐργασίας. Θεωρῶ δέ ἰδιαίτερην εὐλογία καί τιμήν τό ὅτι πρόλαβε νά προλογίσῃ αὐτή τήν ἐκδοσὴν λίγον πρὶν ἀρχίσει ἡ περιπέτεια τῆς ὑγείας του.

Εὐχαριστίες ὀφείλω καί στόν καθηγούμενον τῆς Ἱεράς Μονῆς Κουτλουμουσίου καί σεβαστό μου γέροντα, πανοσιολογιώτατον Ἀρχιμανδρίτην Χριστόδουλον, γιά τήν πατρικήν του ἀγάπην καί τόν προλογισμόν αὐτῆς τῆς ἐργασίας.

Εύχαριστῶ ἀκόμη τούς ἐκλεκτούς φίλους καί μουσικολόγους Ἰωάννη Λιάκο καί Sarra Reno, γιά τίς πολύτιμες συμβουλές τους καί τήν βιβλιογραφία πού ἔδωσαν στή διάθεσή μου.

Θα ἦταν παράλειψη να μην εὐχαριστήσω την ἀγαπητή μου κ. Εὐαγγελία (Λίνα) Περακάκη, για την πολύτιμη βοήθειά της στήν μετάφραση τῶν συμπερασμάτων αὐτῆς τῆς ἐργασίας στην ἀγγλική γλώσσα, καθῶς ἐπίσης την Γυμνασιάρχη τοῦ Γυμνασίου Κριτσάς Λασιθίου καί ἔγκριτη φιλόλογο κ. Μαρία Χατζηπαναγιώτη, για τον φιλολογικό ἔλεγχο τῶν δοκιμίων αὐτῆς τῆς μελέτης.

Ἰδιαιτέρως εὐχαριστῶ τίς ἐκδόσεις «Ο ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΠΟΛΥΧΡΟΝΑΚΗΣ» πού ἀνέλαβαν την ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ πονήματος. Ἀκόμη, θερμές εὐχαριστίες ὀφείλω στον ἀγαπητό φίλο καί μύστη τῆς ψαλτικῆς τέχνης Χάρη Γιαλύτη, για την καλλιτεχνική ἐπιμέλεια τοῦ ἐξωφύλλου.

Τέλος, ἰδιαιτέρως εὐχαριστῶ τήν οἰκογένειά μου γιά τήν ἀμέριστη συμπαράσταση καί τήν κατανόηση πού ἔδειξε κατά τήν πολύωρη ἀπασχόλησή μου μέ τήν ἐργασία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	10
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	13
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΑΓΙΟΣ ΣΥΜΕΩΝ ΚΑΙ Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ

1. Βίος και συγγράμματα.....	19
2. Συγγράμματα λειτουργικά, εύχολογικά και ύμνογραφικά.....	26
3. Ἡ λατρεία στὴν Ἁγία Σοφία Θεσσαλονίκης.....	30

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

1. Τό τυπικό τοῦ ἁγίου Συμεών.....	35
2. Μίξη Ἀσματικοῦ καί Μοναχικοῦ Τυπικοῦ.....	41

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΕΥΧΗ ΚΑΙ ΜΕΛΟΣ

1. Ο ΕΥΧΟΛΟΓΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ	45
α. Βιβλικές εξαρτήσεις.....	46
β. Θεολογικό περιεχόμενο.....	51
γ. Τύπος τῆς κοινῆς προσευχῆς.....	61
δ. Ὁ ἅγιος Συμεών Θεσσαλονίκης ὡς συντάκτης εὐχῶν.....	64
2. Ο ΥΜΝΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΣΤΗ ΘΕΙΑ ΛΑΤΡΕΙΑ	
α. Ὕμνοι καί ποίηση.....	68
β. Μέλος καί ψαλμωδία ὡς ἐπένδυση τοῦ λόγου.....	78
γ. Ὁ Συμεών Θεσσαλονίκης ὡς ὑμνογράφος.....	87
δ. Μετοχή τοῦ λαοῦ στὴν ψαλλόμενη προσευχή.....	91

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ.....	97
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	102
CONCLUSIONS	105
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	108
Α΄. ΠΗΓΕΣ.....	108
Β΄. ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ.....	108

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τό πρόσωπο καί τό ἔργο τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Συμεών εἶναι συνυφασμένο μέ τήν ἱστορία τῆς συμβασιλεύουσας κατά τίς ἀρχές τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος.

Πρῖν ἀπό τήν πραγμάτευση τοῦ κυρίως θέματος πού μᾶς ἔχει ἀνατεθεῖ, θεωροῦμε ἀναγκαῖα τήν πρόταξη ὀρισμένων ἱστορικῶν στοιχείων, πού μᾶς εἰσάγουν στό πολιτικοῖστορικό κλίμα καί στήν λειτουργική κατάσταση τῆς ἐποχῆς πρῖν καί μετά τήν ἀνάρρηση τοῦ Συμεών στόν ἀρχιεπισκοπικό θρόνο τῆς Θεσσαλονίκης. Οἱ ἐξαιρετικά δυσμενεῖς ἱστορικές συγκυρίες δίνουν μεγαλύτερη ἀξία στό, οὔτως ἤ ἄλλως, σημαντικότερο ποιμαντικό καί λειτουργικό (πού κυρίως ἐνδιαφέρει τήν παροῦσα ἐργασία) ἔργο τοῦ θεοφόρου πατρός.

Τά δύσκολα χρόνια, στά ὁποῖα ἐκλήθη ὁ ἅγιος Συμεών νά διαποιμάνει τήν ἐκκλησία τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι, ὅπως προαναφέραμε, οἱ ἀρχές τοῦ 15ου αἰῶνος καί συγκεκριμένα τά ἔτη 1416-17 ἕως 1429¹. Κατά τόν προηγηθέντα 14ο αἰῶνα, μία σειρά ἀπό ἐπιδρομές ἀλλοφύλων, ἐμφυλίου πολέμου, συνωμοσίες, πολιτικά καί κοινωνικά κινήματα ἀναταράζουν τήν ἐν γένει ζωή τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καί ἀφήνουν ἀνεξίτηλα τά ἴχνη τους στόν πολιτικό, κοινωνικό καί πνευματικό βίο τῆς Θεσσαλονίκης².

1 D. Balfour, *Ἅγιος Συμεών Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (1416/17-1429)* (=Ἔργα Θεολογικά [Ἀνάλεκτα Βλατάδων 34], Θεσσαλονίκη 1981, σσ. 36-37.

2 Αθ. Αγγελόπουλου Νικόλαος Καβάσιλας Χαμαετός. Ἡ ζωή καί τό ἔργον αὐτοῦ (=N. Καβάσιλας), Θεσσαλονίκη 1970, σσ. 13-14 «...Τό πρῶτο κατά χρονολογικήν σειράν σπουδαῖον γεγονός ὑπῆρξεν ἡ ἐπιδρομή τῶν καταλανῶν (1305-1309) εἰς τήν Μικράν Ἀσίαν (1304), τήν Θράκην (1305), τήν χερσόνησον τῆς Χαλκιδικῆς, καί κυρίως εἰς τό Ἅγιον Ὄρος (1321-1328). Ἐν συνεχείᾳ... ἐξέσπασεν ὁ ἐμφύλιος μεταξύ τῶν δύο Ἀνδρονίκων διά τήν διαδοχήν τοῦ θρόνου (1321-1328). Εἰς τήν προσωπικήν ταύτην διαμάχην μεταξύ πάππου καί ἐγγονοῦ ἡ Θεσσαλονίκη διεδραμάτισε σημαντικώτατον ρόλον μέ βασικάς ἐπιπτώσεις εἰς τήν καθόλου πνευματικήν πορείαν τῆς πόλεως, καθόσον αὕτη κατέστη τό ἐπίκεντρον τῆς ἐπαναστατικῆς δράσεως αὐτῶν. Ἀπό τό 1328 μέχρι τοῦ ἔτους 1341, ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἤρεμος πολιτικῶς. Πράγματι κατά τήν περίοδον ταύτην, ἐπί Ἀνδρονίκου τοῦ Γ΄ (1328-1341), ἡ πόλις παρουσίασε τήν μεγίστην πνευματικήν καί καλλιτεχνικήν ἀνάπτυξιν ὡς τό κατ' ἐξοχήν κέντρον τῶν γραμμάτων καί τῶν τεχνῶν τῆς Μακεδονίας... Ἄλλ' ὁ θάνατος τοῦ Ἀνδρονίκου Γ΄ (1341) σημαίνει καί τήν ἀρχήν τοῦ τέλους τῆς πνευματικῆς ταύτης αἴγλης τῆς πόλεως, διότι ἐκσπᾶ νέος φοβερώτατος ἐμφύλιος πόλεμος (1341-1347), ἐν συνεχείᾳ δέ καί τρίτος (1353-1354) καί πάλιν διά τήν διαδοχήν τοῦ θρόνου μεταξύ Ἰωάννου Ε΄ τοῦ Παλαιολόγου καί Ἰωάννου ΣΤ΄ τοῦ Καντακουζηνοῦ, μεγάλου δομειστικού. Οἱ πόλεμοι αὐτοί ὄχι μόνον προεκάλεσαν ἔντασιν τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σέρβων ἐπί Στεφάνου Δουσάν (1345-1355) εἰς τήν Μακεδονίαν, ἀλλά ὑπέδαλψαν τό κίνημα τῶν ζηλωτῶν ἐν Θεσσαλονίκη (1342-1349), ἐνέπλεξαν εἰς τήν πολιτικήν τό ἡσυχαστικόν κίνημα καί συνετέλεσαν ἀκολούθως νά καταστοῦν μόνιμοι αἱ τουρκικαί ἐπιδρομαί εἰς τάς εὐρωπαϊκάς ἐπαρχίας, ἀνεστάλη δέ ὀριστικῶς πᾶσα πνευματική εὐφορία εἰς τήν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία τέλος ὑπετάγη ὀριστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους (1430).

Το πολιτικοκοινωνικό καθεστώς της συμβασιλεύουσας κατά την εποχή αυτή, έντός του οποίου πραγματώνεται ή πολιτιστική, ή πνευματική και ή καλλιτεχνική δραστηριότητα και κίνηση, διαμορφώνεται ως εξής:

«Στή Θεσσαλονίκη υπάρχουν δύο εξουσίες: 1) ή πολιτική, πού αντιπροσωπεύει ό διοικητής της, 2) ή εκκλησιαστική μέ τόν αρχιεπίσκοπο, πού μόνος αυτός από τούς άλλους αξιωματούχους του οίκουμηνικού πατριαρχείου έχει τό προνόμιο και τήν τιμή νά φέρει τόν τίτλο «παναγιώτατος», ισότιμος κατά τουτο μέ τόν οίκουμηνικό πατριάρχη. Έκτός όμως από τίς δύο αυτές εξουσίες υπάρχει και μία τρίτη, ή κοινοτική, πού εκπροσωπεί τή βούληση των κατοίκων της, οι όποιοι χωρίζονται σε τέσσερις τάξεις: 1) στους δυνατούς (πλούσιους, κυρίως ευγενείς), 2) στον κληρο, 3) στους μέσους (άστους) και 4) στον δήμο ή στο κοινόν (κυρίως τούς φτωχούς) »³.

Μέσα σ' αυτό, λοιπόν, τό καθεστώς και τίς εξωτερικές παραμέτρους πορεύεται ή Θεσσαλονίκη κατά τόν 14ο αιώνα και, παρά τούς διαφόρους κλυδωνισμούς, αναπτύσσεται αξιόλογη πνευματική κίνηση και αναζωογόνηση των σπουδών και των καλών τεχνών⁴.

Στό θεολογικό πεδίο κατά τόν 14ο αιώνα αναφύεται ή ήσυχαστική έριδα⁵. Ο μακρινός προκάτοχος του άγιου Συμεών, άγιος Γρηγόριος ό Παλαμάς, αντικρούοντας τίς κακοδοξίες του Βαρλαάμ του Καλαβρού προάγει τήν θεολογική σκέψη και ή Θεσσαλονίκη άναδεικνύεται «τό κατεξοχήν κέντρο και τής θεολογικής προβολής τής μοναστικής ήσυχίας»⁶.

Όσο όμως ό 14ος αιώνας πλησιάζει προς τό τέλος του τά συ-

3 Απ. Βακαλόπουλου, «Γενική θεώρηση τής Παλαιολόγιας εποχής σή Θεσσαλονίκη», Συμπόσιο, σσ. 44-45. «Η τρίτη εξουσία ή κοινοτική, ή δημοτική όπως θα λέγαμε σήμερα, διαθέτει, όπως είναι εύλογο, μεγάλη δύναμη γιατί έχει βαθύτατες ρίζες στο παρελθόν ως τήν ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή, διασώζει κατά παράδοση παλαιά προνόμια και δικούς της τοπικούς νόμους, τας «συνθηείας του τόπου», όπως ονομάζονται, σύμφωνα μέ τούς όποιους άπονέμεται και ή δικαιοσύνη».

4 Αθ. Αγγελόπουλου, Ν. Καβάσιλας, σ. 14.

5 ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ζήση, «Συμεών Θεσσαλονίκης περί του βίου, των συγγραμμάτων και τής διδασκαλίας αυτού», Πρακτικά λειτουργικού συνεδρίου εις τιμήν και μνήμην του έν άγίοις πατρός ήμων Συμεών αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης του δαυματοουργού (15-9-1981), Θεσσαλονίκη 1983 (στό εξής διά μνημονεύεται ως Πρακτικά), σ. 45. Πρβλ. Ν. Καβάσιλας, σ. 14.

6 Ν. Καβάσιλας, σ. 14: «Είς τήν άνωτέρω άνθησιν συνέβαλον κυρίως τά καθημερινά βιώματα των μοναχών, του κλήρου και του λαού τά οποία συνεχώς άνεξωογονούντο διά των συχνών, σχεδόν καθημερινών ιερών ακολουθιών εις μέγα πλήθος ναών και μονών. Η πόλη όντως κατά τήν εποχήν ταύτην έδρήσκει βαθέως».